

Bánfai Edina – Bujtár Zsolt – Ferencz Barnabás

Lehetőségek és veszélyek az offshore-jelenségben

Opportunities and Risks in the Offshore Phenomenon



Összefoglalás

A tanulmány az offshore-jelenséget vizsgálja átfogóan, az adózási kérdésekkel összefüggésben. Az offshore kifejezés jelentéstartalma sokkal árnyaltabb, mint ahogyan a köztudatban él, a kormányzatok számára újabb gazdaságpolitikai eszközöket jelent. A nemzetközi tőkepiaci tranzakciók esetében az onshore és offshore státusz a tőkepiacokhoz való fokozatos hozzáférés egyes szintjeit különíti el. A szerzők felvetnek néhány, adó- és társasági jogi szempontból is fontos kérdést az offshore-ral kapcsolatban. Foglalkoznak az adóparadicsomok kialakulásának történetével, az adókikerülés és az adóoptimalizáció fogalmának meghatározása körüli nehézségekkel, valamint egy gyakorlati példán keresztül ismertetik, hogy milyen módon lehetséges az offshore cégek segítségével kijátszani a jogszabályokat.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: H21, H26

Kulcsszavak: offshore, adóparadicsomok, adókikerülés, adóoptimalizáció

BÁNFAI EDINA, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (edinabanfai@gmail.com), DR. BUJTÁR ZSOLT tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszék (bujtar.zsolt@ajk.pte.hu), DR. FERENCZ BARNABÁS tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszék (ferencz.barnabas@ajk.pte.hu).

Summary

The article examines the offshore phenomenon comprehensively in connection with taxation issues. The public opinion about offshore differs from the potential meaning of this expression. The governments' point of view, new economical and political means will be available for them. In case of international financial transactions, the onshore and offshore status division is not more than separating the gradual availability of each levels of the capital markets. The authors discuss some relevant taxation and corporate law related questions, then introduce the brief history of the offshore tax havens and the difficulties defining the tax evasion and optimisation, as well as show a practical example how the offshore companies can be used to avoid tax regulations.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: H21, H26

Keywords: offshore tax havens, tax evasion, tax optimisation

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az offshore-jelenség mindig is nagy érdeklődésre tartott számot a közvélemény részéről. Ennek egyik oka, hogy globalizálódó világunkban egyre könnyebbé válik a szolgáltatások nyújtása az országok között, aminek előnyeivel és hátrányaival egyaránt élnek és visszaélnek. Az offshore-jelenséggel összefüggésben leggyakrabban adózási kérdésről esik szó.

Az adóellenállás a világ legtöbb kormányának bevételeit veszélyezteti, csökkenti. Az Egyesült Államok szenátusa az adókijátszás miatt bekövetkező állami jövedelemkiesést az egyesült államokbeli székhelyű vállalatok, illetve magánszemélyek tekintetében 100 milliárd dollárra becsüli évente. Számos más ország tekintetében ezek a számok több milliárd euróra tehetők (OECD, 2012). A Költségvetési Ellenőrző Bizottság szerint évente körülbelül 1 billió euró vész el adókijátszás és adókikerülés miatt az Unióban. E magas számok egyértelműen az adóparadicsomoknak és az offshore cégeknek köszönhetőek (Költségvetési Ellenőrző Bizottság, 2013).¹ Magyarországról 1980 és 2010 között több mint 242 milliárd USA-dollárnyi tőkét menekítettek ki az adóparadicsomokba (Tax Justice Network, 2012:6).

A 2016 áprilisában, a Panama-papírok kapcsán kiszivárgott több millió dokumentum a világ legnagyobb offshore-botrányává tette az ügyet,² melynek köszönhetően a probléma aktualitása megkérdőjelezhetetlenné vált. A témát egyrészt időszerűségére, másrészt a jelenség volumenére tekintettel választottuk. A szerzők célja, hogy néhány érdekesebb offshore-jelenséget bemutassanak. Ugyanis annak ellenére, hogy az offshore és onshore fogalmak hosszú ideje összekapcsolódnak az adóoptimalizálás, adóelkerülés és általában az adóellenállás különböző fajtáival, bizonyos esetben egyáltalán nem ezt értjük alatta.

A tanulmány először ismerteti az offshore egy érdekes alkalmazási lehetőségét, a rá következő részben felvet néhány, adó- és társasági jogi szempontból is fontos kérdést

az offshore-ral kapcsolatban. Ennek során felvázoljuk az adóparadicsomok kialakulásának történetét, az adókikerülés és az adóoptimalizáció fogalmának meghatározása körüli nehézségeket, és egy gyakorlati példán keresztül ismertetjük, milyen módon lehetséges offshore cégek segítségével kijátszani a jogszabályokat.

AZ OFFSHORE-RÓL MÁSKÉPPEN

Az offshore-jelenség lényegét a globális gazdasági életben remekül megragadja annak a lehetősége, hogy a különböző államok a saját valutájuktól eltérő pénznemben bocsáthassanak ki kötvényeket más államok joghatósága alatt. Különösen felértékelődik ez a lehetőség abban az esetben, amikor egy ország a gazdasági növekedés és az irányított piacgazdaság fenntartása érdekében rögzített devizaárfolyam-rendszert alkalmaz. Ilyenkor szükségessé válik a megfelelő zsiliprendszer kialakítása a külföldi befektetők folyamatos, de szakaszos piacra lépésének biztosításához. A fix árfolyamrendszer fenntartása ugyanis jelentős ingadozásokkal és költségekkel járna a nemzetgazdaság jegybankja számára (Lentner–Szegeci–Tatay, 2015:35–47).

Ez a fent felvázolt háttér megfelel a kínai gazdaság jellemzőinek, annyi különbséggel, hogy mindezen célok mellett a kínai gazdasági vezetés a renminbi nemzetközi fizetőeszközként történő elfogadásának szélesítésére is törekszik (Kecskés, 2016b:42–54).

A külföldi államok és multinacionális vállalkozások egy nemzetgazdaság rögzített árfolyamú nemzeti valutájában történő kötvénykibocsátás³ során több szempontot mérlegelnek. Megfelelően nagy piac esetében ez egyfajta kölcsönösségi alapon, gesztusértékű piacra lépés és piaci jelenlét is lehet. Az ilyen típusú nemzetközi kötvénykibocsátások során a kockázatokat a kibocsátó, a befektető és az érintett nemzetgazdaság oldaláról, több szempontból is fontos mérlegelni.

A befektető szemszögéből a rögzített árfolyamú valutánemben történő kibocsátás során vásárolt értékpapír nehezebben értékesíthető az adott joghatóság felségterületén kívül. A külföldiek számára ugyanis az ilyen nemzeti valutában megvásárolt eszközök esetében az árfolyamkockázat mellett a tőke kivitel korlátozása is felmerülhet. Míg az árfolyamkockázat azt jelenti, hogy a kötvény kamatfizetések vagy tőketörlesztéseikor korántsem biztos, hogy a kötvényvásárlás időpontjával megegyező árfolyamon tudják a külföldi valutát a saját valutájukra visszaváltani, addig a tőke kiviteli korlátozás kockázata a teljes tőke és a kamatfizetések időbeli korlátozásának a valószínűségét jelöli.

A másik kockázat már egy olyan tényező, amit devizafedezeti pozícióval nem lehet levédeni. Ez pedig az infláció. Ha az adott kibocsátás devizanemének nemzetgazdaságában jóval magasabb az infláció, mint a fejlett országok többségében (jellemzően hosszú időszak átlagában 1-2%), akkor az infláció erodálja a befektetett eszköz hozamát. Ezért más védekezés hiányában magasabb reálhozamot biztosító kötvénykibocsátásokat várnak el a fejlett piaci befektetők a magas infláció miatt. Az ilyen típusú kötvénykibocsátások jellemző felvevőpiaca az adott nemzetgazdaság belföldi intézményi befektetői körére szűkül. Ez a felvevőpiac azonban egy kínai gazdaság esetén önmagában is jelentős nagyságrendet képvisel.

Ha a kibocsátó egy nemzetgazdaság költségvetésének kezelője vagy multinacionális gazdasági társaság (Kecskés, 2012:589–597), akkor számára megnehezítheti a költségvetés vagy az adott projektek finanszírozását az a tény, hogy ebben az esetben a magasabb infláció miatt csak magasabb kamat mellett jutna a költségvetés forráshoz (Kecskés, 2012:589–597). Így a piaci jelenlét fontossága adott esetben a kamatszintből fakadó megfontolásokat felülírhatja.

Végül az adott nemzetgazdaság szintjén a kötvénykibocsátás pozitív a tőkemérlegre, hiszen a kibocsátáskor növekszik a kereslet a nemzeti valuta iránt, a későbbiekben a tőke- és kamatfizetések esetében enyhén negatív hatású a kereslet csökkenése miatt, de ezt a külkereskedelmi egyenleg jelentős mértékben ellensúlyozhatja.

A megoldás mindhárom érintett fél számára az úgynevezett szuverén kötvények⁴ kibocsátása lehet. Szuverén kötvénynek az adott ország által nem a saját valutánemében kibocsátott kötvényt nevezzük. Ha például a magyar kormány kínai valutában, renminbiben bocsát ki kötvényt, akkor azt szuverén kötvénykibocsátásnak tekintjük. Erre egyébként sor is került a kelet-közép-európai régióban, elsőként Magyarország mint kibocsátó 1 milliárd (RMD) renminbi (136,8 millió euró) értékben panda kötvényt⁵ értékesített 6,5 % kamatszint mellett, és várhatóan hasonló mennyiséget értékesít 2017-ben egy újabb kibocsátás keretében (Portfolio, 2016b).

A panda kötvény az onshore (kínai belföldi) renminbiben kibocsátott és az onshore kötvénypiacon is kereskedett külföldi kötvények elnevezése. A dim sum kötvény ezzel ellentétben – melyeket szintén külföldiek bocsátanak ki – az offshore renminbiben kerül kibocsátásra, és az offshore kötvénypiacon jegyzik őket. Az onshore piac a rezidens kínai kibocsátók és szupranacionális intézmények, központi bankok számára elérhető. A két piac jelenléte jól tükrözi a kínai állam nyitási elvét, mely szerint csak fokozatosan és egyedi engedélyekhez kötötten nyitják meg a kínai devizapiacot a külföldiek számára.

Ha azonban a kibocsátó nem az adott nemzeti valuta országában, hanem harmadik piacon bocsát ki az adott nemzeti valutában jegyzett kötvényt, akkor azt összefoglaló néven eurokötvénynek nevezzük. Ebben az esetben, ha a fenti példát tekintjük, akkor lett volna eurorenminbi kötvénykibocsátás a fenti 1 Mrd RMD, ha nem Kínában, hanem például az Egyesült Királyságban került volna sor a tranzakcióra. Így az euro előtag csak azt jelzi, hogy nem az adott országban bocsátották ki a kötvényt, mint amelyik nemzeti valutájában annak kibocsátása megvalósult. Ez a kibocsátás szintén területenkívüliséget jelent, hiszen ezeknek az értékpapíroknak a lejegyzése nem a belföldi (onshore) piacon történik, hanem az adott devizanem szerinti nemzetgazdaság piacain kívül, azaz offshore módon.

Nagyobb eladósodottság esetében különösen fontos lehet kihasználni a nemzetközi kockázatértséget⁶ – tekintettel a megnövekedett érdeklődésre –, és akár nagyobb összegű kibocsátást is eszközölni, mint amekkorára pillanatnyi szükséglet jelentkezik. Az adott időszak szükségletét a lejáró azonos valutánemű kötvények, valamint a még forgalomban lévők kamatfizetései, vagy ha több részletben és nem a futamidő végén egy összegben történik a tőke törlesztése, akkor a kötvények tőketörlesztéseinek összege határozza meg. Ezenkívül pedig a költségvetés folyó fizetési hiánya a forráshiány az adott negyedévben, ami szintén finanszírozásra szorul, akár belföldi, akár külföld-

di állampapírok kibocsátásával. A külföldi kibocsátások, mint általában a nemzetközi értékpapír-kibocsátások esetében, egy nemzetközi bemutató (roadshow) előzi meg a kibocsátást. Ebben az esetben a kibocsátó a legfontosabb makrogazdasági mutatók várható trendjeit mutatja be azzal, hogy meggyőzze a befektetőket, minél alacsonyabb kockázatot lássanak az adott államkötvény visszafizetésében.

AZ ADÓPARADICSOMOK ÉS AZ OFFSHORE CÉGEK KIALAKULÁSA

Az adóparadicsomokban bejegyzett társaságok a bejegyző ország joga szerint olyan megkülönböztetett adóelőnyökre jogosultak, amelyekre a belföldi („onshore”) társaságok nem. Ennek feltétele, hogy csak külföldön végezhetnek tevékenységet, belföldről nem származhat jövedelmük, és a belföldi tulajdonosok ki vannak zárva a cégek valódi tulajdonlásából, ugyanakkor a névleges (nominee) tulajdonlást sokszor engedélyezik, valamint kellő titoktartási szabályozással védik az ilyen cégek valódi irányítóinak, illetve haszonélvezőinek (UBO⁷) adatait (Layman, 2011:106).

Az adóparadicsomok vagy ahhoz hasonló helyszínek már több évszázada, sőt talán nem túlzás azt állítani, hogy több évezrede léteznek. Kialakulásuk elsődleges oka az adózás megjelenése volt. Az adózás pedig már az ókori társadalmakban is ismert volt. Egyiptomban aratási adót, a Nílus folyón vámot vetettek ki. Mezopotámiában a gazdáknak adózni kellett az állattartás után, a Perzsa Birodalom pedig a meghódított népektől beszedett adókból fedezte pénzügyi szükségleteit. Hammurápi törvénykönyvében is találkozhatunk adóbevétel szerzésére vonatkozó előírással (Érsek, 2013:5). Az ókorban Athén városa 2%-os adót (vámot) vetett ki minden importra és exportra. Ezen adó miatt a kereskedők az Athéntól 20-25 kilométerre fekvő szigetekre szállították az áruikat, és onnan csempészték be Athénba a termékeket, immár adómentesen. Mindezek alapján e szigeteket tekinthetjük az első adóparadicsomoknak, vagy legalábbis az adóparadicsomok előfutárainak.

A középkorban London széles körű adómentességet biztosított a Hanza-városok kereskedőinek, ezáltal is elősegítve a város fejlődését. A 15. században a flamand városok oly kevés korlátozást alkalmaztak a nemzetközi kereskedelemmel szemben, hogy a brit kereskedők is inkább a mostani Belgium területén adták el a nyersanyagait, mint otthon súlyosabb adókkal és vámokkal terheltén. A holland kikötők 15–16. századbeli fejlődésüket elsősorban annak köszönheték, hogy csekély mértékben korlátozták a nemzetközi kereskedelmet.

A mai modern adóparadicsomok őshazájának Svájcot tartjuk. A 20. század politikai és gazdasági fordulatai a megbízhatóságáról és politikai stabilitásáról nevezetes országot elsősorban a tőke paradicsomává tették, és csak másodsorban az adó paradicsomává.

A második világháború utáni gazdasági folyamatok jelentősen elősegítették az adóparadicsomok fejlődését. A kialakulóban lévő nagy nemzetközi konszernek működésük során egyre kedvezőbb gazdasági környezetet kerestek nemzetközi beruházásaik, áruforgalmuk, tőkemozgásaik részére, valamint az állami kötelezettségek növekedésével (államilag biztosított nyugdíjak, munkanélküliek támogatása, ingyenes vagy támogatott társadalombiztosítás) az adóterheknek szükségszerűen nőniük kellett, önkén-

lenül is elősegítve az adóparadicsomok fejlődését (Kiss, 1993:22). Az 1950-es évekre az adóparadicsom mint kifejezés használata egyre elterjedtebbé vált (Smith, 1959:615).

Annak ellenére, hogy a régi kor adóparadicsomait nem úgy kell elképzelni, mint például a kajmán-szigeteki Ugland House-t,⁸ egyvalami biztosan közös bennük: az adóterhek csökkentése, elkerülése, meg nem fizetése érdekében keltek életre és léteznek mind a mai napig.

Az offshore szót mint angol kifejezést először az angol hajózásban használták: part menti, parthoz közeli („shore”), illetve azon túli („off”) dolgokra vonatkoztatták. Kiindulópontja az a nemzetközi jogi szokás volt, mely szerint az állam területe nagyjából egy ágyúlövésnyire terjedt a parttól, ha pedig nem az állam területén voltak, akkor az állam adót sem vehetett ki rájuk (Kovács, 2014:118).

Az offshore vállalkozások bizonyos szempontból a vámszabad területekre vonatkozó szabályozások továbbfejlesztéséből nőttek ki magukat. A kereskedelmi kapcsolatok fejlődésének köszönhető a vámszabad területek kialakítása és a nemzetközi megállapodásoknak megfelelő működtetése. E különleges övezetek az adott állam belterületéből kiszakított és elkülönítetten kezelt területei lettek, amelyek a vám-, a deviza- és az adózási szabályok alkalmazása tekintetében külföldnek minősülnek. A vámszabad területre bevitt áruk mentesülnek a vám- és importtermékekre kirótt terhek alól, és ott korlátlan ideig tárolhatók, illetve feldolgozhatók (ipari vámszabad területen termelhetők is). Ám ezek a különleges jogállású szervezetek mégsem tekinthetők azonosnak a közvélemény által ismert ipari vámszabad területekkel. Az offshore ügyletek kezdetben szorosan kapcsolódtak a tengeri szállításokhoz, valamint az áruk fizikai értelmében vett „különleges jogállású” kereskedelméhez.

Európa több okból kifolyólag is viszonylag hamar célterülete lett a szabad tőkének. A szigorú nemzetállami szabályozásokat kezdetben a „parton kívüli”, különleges jogállású övezetek kialakításával, majd két- és többoldalú kereskedelmi megállapodások megkötésével igyekeztek ellensúlyozni. A 2000-es évek elején még úgy gondolták, hogy mind az Európai Uniónak, mind pedig az egyes tagországoknak komoly érdeke fűződik ahhoz, hogy az offshore társaságok fennmaradjanak és folyamatosan működjenek. Véltek ezt annak ellenére, hogy már akkor felismerték, e társaságok jelentős érdekeket sérthetnek, de az érintettség akkortájt még többrétű volt. Egyrészt azért, mert az EU a kialakulása előtt létrehozott offshore centrumok továbbélését biztosító gazdasági környezet volt (lásd Nagy-Britannia). Másrészt azért, mert az integráció területén kívüli offshore centrumokból az EU-tagországokba irányuló tőkeáramlás fogadóállomása volt több tagország. Harmadrészt pedig azért, mert az integráción kívüli központtal rendelkező multinacionális vállalkozások európai leányvállalatainak, illetve az EU-központú multinacionális vállalkozások egységeinek „tőkeexportőr” térségének számított. Gyakran elhangzó érv volt, hogy az EU közvetett érdekeltiségébe tartozó offshore centrumok nem veszélyeztetik a tagországok érdekeit, tekintettel arra, hogy alapvetően EU-n kívüli országokból fogadnak befektetőket, viszont ha ezt nem tennék, akkor ez a tőke továbbmenne, és az EU-n kívül találna befektetési lehetőséget (Pitti, 2002:50–54).

Az offshore-szabályozások kialakulása a 20. század elejére tehető. Liechtenstein mindenkit megelőzően az 1926. évi trustjog⁹ bevezetésével. Őket Bermuda követte, mikor

1935-ben Conyers Dill and Pearman megalkotta az offshore-szabályozást, a térségben elsőként. W. G. Hulland a Bank of Englandnek szóló feljegyzésében már 1961. november 3-án a következőket írta Bermudáról – és a környező kis karibi mosodákról – a Gyarmatügyi Minisztériumból: „Mindannyian érezzük, hogy a hatékony szabályozási rendszer hiánya súlyos mulasztás az ilyen rossz hírű helyszínek – többek között Bermuda – esetén, hiszen idecsalogatunk mindenféle pénzügyi varázslót, akiket – mindannyiunk érdekében – igencsak szemmel kéne tartanunk.” Svájc pedig a bankitok intézményében volt az első: az 1713-as, első bankitoktörvény előírta, hogy a bankár olyan titkos ügyfénytílvántartást kell hogy vezessen, amelyből kizárólag ezen Nagytanács engedélyével lehetett ügyfeladatot kiadni, így már az 1934. évi banktörvényt megelőzően beépítették a polgári és munkaügyi törvényekbe a titoktartási kötelezettség (Layman, 2011:107).

AZ OFFSHORE VÁLLALKOZÁSOK TIPIKUS FELHASZNÁLÁSI ESETEI

Az adócsalás, adóelkerülés és adókijátszás megjelenése szinte egyidős az adók megjelenésével (Patyi, 2012:2). Az adóztatás aktuális zavarai napjainkban gyakran abból fakadnak, hogy az adózók egyes csoportjai nem tesznek eleget a tételes jogi normában előírtaknak, illetve a jogalkotó céljának megfelelő kötelezettségeiknek. Ennek oka nemcsak a tudatos adókijátszásban keresendő, hanem abból is fakad, hogy az adófizetésre kötelezettek számára nem egyértelműek a határvonalak. Egy felmérés szerint például az Egyesült Királyságban bejegyzett cégek közel kétharmada érzi úgy, hogy a jelenlegi adójogi keretek olyan összetettek, hogy nincsenek tisztában azzal, valójában mi minősül törvényes adótervezésnek, és mikor merülhet fel ellenük az adókijátszás vádja.¹⁰ Valójában minden ország állampolgára hasonló helyzetben van, tekintettel arra, hogy szinte lehetetlen a törvényes adótervezés és a törvénytelen adókijátszás közti éles határvonalat meghúzni. Minden államnak megvannak a maga szabályai, azok egyéni sajátosságaival, ami nem túl előnyös, hiszen az adóparadicsomok léte nemzetközi jelenség.

További kivetnivaló, hogy a jogalkotó által meghatározott cél nem mindig jelenik meg egyértelműen a tételes normaszövegben, aminek következtében a gyakorlati jogértelmezés és jogalkalmazás során az adózók lehetőséget látnak az adott rendelkezés megkerülésére, kikerülésére. Ez a magatartás nem feltétlenül eredményez törvénysértést, csupán a jogalkotó eredeti szándékának nem megfelelő, olyan magatartás tanúsítását, amely azonban nem szankcionálható.

Az a magatartás, amellyel az adózó a fizetendő adóját a lehetőségeihez képest a legnagyobb mértékben csökkenti, általános fogalommeghatározással adóellenállás. Az adóellenálláson belül a következő, a témánk szempontjából jelentős kategóriákat különböztethetjük meg: adótervezés, adókijátszás, illetve adókikerülés.¹¹

Adótervezés

Az Ausztrál Adóhivatal (Australian Taxation Office) a következőképpen határozza meg az adótervezés fogalmát: adóminimalizáció az, ha valaki törvényesen intézi az adóügyeit a befizetendő adó csökkentése érdekében, és ezek az intézkedések mind a

törvény szövegével, mind pedig annak szellemével összhangban állnak (Australian Government Australian Taxation Office, 2016). A bizonytalanság épp abban rejlik, hogy a jogalkotóknak hosszú ideje nem sikerül megfelelően definiálni a „törvény szellemével összhangban álló” fordulatot. Számos országban a törvényalkotók ezt a feladatot a bírókra bízták, akik ezt a megítélését nem a várt lelkesedéssel fogadták.

A hazai jogszabályokban, illetve a jogirodalomban foglaltak alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy az adótervezés valójában adóoptimalizációt jelent, gazdasági számítások alapján. Magyarországon ez legális forma, büntetőjogi kategóriába nem sorolható, és valójában adóellenállásnak sem lehet tekinteni (Kolta, 2010:5). Az adótervezés Richard Murphy¹² szerint is az adójogi szabályokat betartani igyekvő, tisztességes viselkedés része. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az adótervezés az adókikerülés szalonképebb megnevezése, mely esetén nem sérül a tételes jogszabály, pusztán a kikapuk kihasználásával ér el adómegettarítást az adóalany.

Az adótervezéstől megkülönböztetendő az „agresszív adótervezés”, mely jogszerű lépésekből áll ugyan, de fő célja az adókijátszás: az adórendszer alakiságaiból fakadó előnyöket, illetve az adórendszerek közötti eltéréseket használja ki az adóterhek csökkentése érdekében. Ez számos formát ölthet, így következménye lehet a költségek vagy veszteségek kétszeri elszámolása, vagy az adóztatás kettős elmaradása. Az adóhatóságok nagyon szigorúan lépnek fel az „agresszív adótervezéssel” szemben (Jogi Fórum, 2013).

Az adóparadicsomok vonatkozásában az adótervezésről nem szükséges bővebben szólni, mert sajnos az offshore cégek jóval messzebb mennek, jóval súlyosabb megítélés alá eső magatartásokat is megvalósíthatnak, általában nem pusztán az adótervezést szolgálják. Az agresszív adótervezés pedig azon adóoptimalizációs törekvés, mely a legalitás határait meghaladva, a jogszabályok megsértéséhez és adókijátszáshoz vezet.

Adókijátszás és adókikerülés

Az adókijátszás és az adókikerülés kezdetben hasonló fogalmak voltak, azonos tartalommal. A két kifejezés közti különbségtétel a jogi problémák megjelenésével vált szükségessé (Angell, 1938:80). Az Európai Unió Bíróságának egy 1988-ban hozott ítélete¹³ alapján kerülhetünk közelebb az adókijátszás, illetve az adókikerülés fogalmához. Az ítélet indokolása szerint az 1977. május 17-i 77/388/EGK hatodik tanácsi irányelv (a továbbiakban: hatodik irányelv) 27. cikkének szövege valamennyi nyelvi változatában különbséget tesz az adókikerülés és az adókijátszás fogalma között. Míg az adókikerülés egy tisztán objektív jelenséget takar, addig az adókijátszás szándékosági elemet is tartalmaz. Ezt a különbségtételt megerősíti a szóban forgó rendelkezés megalkotásának háttere is: míg a második HÉA-irányelv¹⁴ kizárólag a kijátszás fogalmát tartalmazta, a hatodik irányelv már megemlíti az adókikerülés fogalmát is. Ez azt jelenti, hogy a jogalkotó a már létező adókijátszás fogalma mellé új elemet kívánt bevezetni. Ez az elem az adókikerülés fogalmának lényegéből adódóan objektív jellegű, a kijátszás fogalmának nélkülözhetetlen eleme, az adózó szándéka az adókikerülés meglétének nem feltétele. Az ítéletben foglaltak szerint az adókikerülés fogalma a

hatodik irányelv 27. cikkének (1) bekezdésében közösségi fogalomként szerepel, ezért a fogalom meghatározása nem a tagállamok feladata.

A fenti megállapítások azonban – melyek értelmében arra a következtetésre juthatnánk, hogy az EU megalkotta az adókikerülés, valamint az adókijátszás egységes fogalmát –, figyelemmel a Tanács hatodik irányelvében foglaltakra is, megcáfolhatók. Az irányelv kimondja ugyanis, hogy „mivel az »adóköteles tevékenység« fogalma – különösen azon tekintetben, hogy mely tevékenységeket kell ennek tekinteni – problémát okozott, ezért e fogalmak pontosabb meghatározása szükséges”.

A jogharmonizációt tovább gyengíti, hogy a Tanács – az adókijátszás vagy adókikerülés leküzdése, illetve a hozzáadottérték-adó kivetésére vonatkozó eljárás egyszerűsítése érdekében, az egyes tagállamok számára különböző feltételekkel az ezen irányelvtől eltérő, hasonló problémák kezelését célzó különös intézkedéseket engedélyezett.¹⁵ Továbbá szintén nem az egységes fellépést erősíti, hogy az irányelv szerint célszerű lehet a tagállamokat felhatalmazni arra, hogy harmadik országokkal vagy nemzetközi szervezetekkel olyan egyezményeket kössenek, amelyek ezen irányelvtől való eltéréseket tartalmaznak.

Megfigyelhető tehát, hogy az EU-s szintű, egységes fogalmak e tekintetben sem biztosítottak kellőképpen. Olyannyira nem, hogy néhány állam egyenesen tagadja az adókikerülés jogi jelentőségét. Jogi szempontból azért tartják jelentéktelennek, mert vagy csak az adójog elleni direkt vétséget tartják büntethetőnek, az adójogi norma elleni közvetett vétség pedig teljesen legális, így az adókikerülés az adótervezés egyik módozatát alkotja, vagy azért, mert a törvény a közvetett jogsértéseket is bünteti, és így az adókikerülés illegális formája benne foglaltatik az adókijátszás definíciójában (Molnár, 2011:80). Más helyütt viszont azt olvashatjuk, hogy – annak ellenére, hogy számos ország törvényesnek tekinti – az adókikerülés általánosan illegálisnak tartott, és adókikerülőnek azt tekintjük, aki a törvény szavaival igen, de a törvény szellemével már nem összhangban álló magatartást tanúsít (Offshore Apocalypse, 2012:42).

Egységes fogalom hiányában a következőket tartjuk irányadónak: az adókikerülés – annak ellenére, hogy az adójogi normákat, kiskapukat kihasználva eltér a jogalkotói céltól – az adóellenállás egy legális formájának tekinthető. Ezt az álláspontot látszik alátámasztani Földes Gábor *Az adójog határjai* című kandidátusi értekezése, mely felhívja a figyelmet arra, hogy az adójogi norma nem csupán kógens, hanem jelentős diszpozitív elemeket is tartalmaz. Az adózó ugyanis cselekvési alternatívák között választhat, élhet a legális adókikerülés technikáival.¹⁶ Ennek ellenére szükséges az adókikerülés elleni fellépés is, de a jogszabályok szellemétől, céljától eltérő magatartás miatt felelősségre vonni senkit nem szabad, hiszen rendkívül nehezen bizonyítható, hogy valaki szándékosan tanúsította-e a nemkívánatos magatartást, vagy sem. Ezért célszerűbb előbb a jogszabályokat pontosítani, a kiskapukat megszüntetni, hogy ne csak a jogalkotói célokkal legyen ellentétes az adókikerülésre irányuló magatartás, hanem a konkrét jogszabályi rendelkezéssel is. Ezután következhetne a felelősségre vonás, most már adókijátszás miatt.

Az adókijátszás az adóellenállás egyetlen egyértelműen illegális formája, amely az adóellenállás többi kategóriáitól egyértelműen elhatárolható, az adótörvények, illetve

az egyéb jogszabályok illegális eszközök igénybevételével történő megsértését jelenti. Ha a jogszabályok megsértése bűncselekmény elkövetését is maga után vonja, akkor viszont már adócsalásról van szó. A szerzők egyetértenek azzal a megfogalmazással, miszerint adócsalásról akkor beszélhetünk, ha az adófizető szándéka az adókijátszás egy speciális formájához vezet, amelyben az adófizető célja az, hogy tudatosan kikerülje az adót, amely egyébként esedékes lenne, és ennek súlyossága miatt azt a magatartást büntetni rendelik.¹⁷

AZ ADÓPARADICSOMOK RÉSZVÉTELE A PÉNZMOSÁSBAN

Az adóparadicsom szó hallatán csak kevesen gondolnak arra, hogy az adóparadicsomok és az offshore cégek mindenfajta nehézség nélkül összefüggésbe hozhatók a terrorizmus finanszírozásával. Az offshore cégek így számos esetben a pénzmosás legfőbb eszközeivé válnak, a pénzmosás pedig a terrorizmus finanszírozásának egyik meghatározó eszköze.

A probléma nagyságrendjét jól mutatja az a tény, hogy 2001. szeptember 11. előtt – becslések alapján – az egész világra kivetítve 500 milliárd USA-dollár állhatott a terroriszervezetek rendelkezésére, mely pénztömeg forrása kétharmad részben bűncselekményekből és egyéb illegális tevékenységekből származott, például pénzmosásból (Gál, 2013:16). A bevételek legnagyobb hányada egy bűncselekményből, a kábítószerkereskedelemből származott.

A „piszkos pénzt” azonban – főleg, ha ilyen nagy mennyiségben áll rendelkezésre – a terroristák nem mindig használhatják fel azonnal és az értékesítés színhelyén, hacsak nem szeretnék feltűnést kelteni. Azt előbb megfelelő módon tisztára kell mosniuk. A pénzmosás jellemzően szükségszerű következménye minden jövedelmező bűncselekménynek. A folyamat lényege, hogy a bűncselekményből származó pénzből a pénzmosásnak köszönhetően legális vagy legalábbis annak látszó pénz keletkezik, ami visszakerülhet ahhoz az egyénhez, akitől származott. A pénzmosás során számtalan technikát alkalmaznak a bűnözők és segítők, azonban köztudomású tény, hogy a pénzmosás legfőbb eszközei az offshore cégek. A rendszerben nomineeket (mint offshore cégek vezetőit és tulajdonosait), több bankszámlát, elektronikus utalást és természetesen adóparadicsomokat használnak, és mindezt azért, hogy a hatóságok ne tudják felfedezni a bűncselekményekből származó vagyon eredetét. A „piszkos pénzeiket” tisztára mosni vágyók helyzetét jelentősen megkönnyíti, hogy az offshore vállalkozásokat csalogatók, illetve a befektetőknek otthont kínáló alapvetően közömbösek az ügylet mögöttes jelenségei iránt, lényeg, hogy érkezzen a pótlólagos tőke. Ennek érdekében az adóparadicsomokban magas szintű titoktartási szabályok vannak érvényben. Az anonimitás, az eredeti tulajdonosok kiderítésének lehetetlensége pedig egyértelműen kedvez a piszkos pénzüket tisztára mosni igyekvő terroriszervezeteknek.

Ezt az álláspontot, vagyis az adóparadicsomok, valamint az offshore cégek terrorizmus finanszírozásában betöltött kiemelt szerepét támasztja alá, hogy a Terrorizmusellenes Bizottság (Counter-Terrorism Committee) az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1373. számú és 1624. számú határozatainak iránymutatásait követve tevékenykedik. Az 1373.

számú határozat többek között felhívja a tagállamokat, hogy tegyenek lépéseket az adóparadicsomok („safe haven”) támogatásának megtagadására, az 1624. számú határozat pedig arra is figyelmeztet, hogy az adóparadicsomok adta jogtalan előnyök ne legyenek elérhetőek senki számára.¹⁸

AZ ADÓPARADICSOMOK ÁLTAL KÍNÁLT ELŐNYÖK KIHASZNÁLÁSÁNAK LEHETSÉGES MÓDJAI

A határokon átnyúló részvény- és kötvénytulajdonosok több mint 10%-a ismeretlen, míg a határokon átnyúló részvény, valamint induló tőke jegyzőinek több mint 20%-a marad beazonosíthatatlan minden évben. A világ vagyonának 8%-a offshore-okban található (Zucman, 2013:18). Vitathatatlan, hogy az adóparadicsomok által kínált előnyöket jóval többen használják, mint ahogyan azt korábban gondoltuk. A kérdés csak az, hogyan lehetséges mindez?

A Svájci Nemzeti Bank (a továbbiakban: SNB) egyre nagyobb számban jelent adóparadicsomokhoz – legfőképpen Panamához, Liechtensteinhez és a Brit Virgin-szigetekhez – tartozó svájci vagyonkezelői betéteket. Az ok a következőkben keresendő: az SNB azért jelenti ezeket a részesedéseket, mert a háztartások által használt fiktív társaságokon keresztül nem látja azokat. Ha egy francia tulajdonos egy Panamában bejegyzett fantomcég nevében nyit számlát, az SNB azt egy Panamához tartozó alapnak fogja tekinteni. A fantomcégek névleges tulajdonosokként való használatának nagy múltra visszatekintő hagyománya van. Ha sikerül megérteni a célokat, melyeket a fantomcégek szolgálnak, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy az SNB által az adóparadicsomokkal összefüggésbe hozott legtöbb vagyonkezelői betét a gazdag országok lakosaihoz tartozik (Zucman, 2013:10).

Egy francia állampolgár számára szintén kitűnő lehetőség svájci számláin keresztül luxemburgi vagy ír befektetési alapokat vásárolni, melyeket aztán a világ minden részén különböző eszközökbe fektet, ha a lehető legtöbb adót akarja megspórolni, tekintettel arra, hogy Luxemburg nem adóztatja meg a határain átmenő kifizetéseket. Így a svájci számlával rendelkező személy a befektetése után járó teljes osztalékot megkapja, ráadásul franciaországi adókötelezettségének sem kell eleget tennie, mert a svájci bankok és a francia adóhatóság között nincs automatikus információcsere, vagyis a jövedelem észrevétlenül, adófizetés nélkül érkezik a számlára (Hüttl–Leandro, 2016).

A svájci állam felé fizetendő adó kikerülésére is létezik egy teljesen legális módszer. Az illető nem közvetlenül saját svájci számlájáról hajtja végre a tranzakciót, hanem úgynevezett letéteményesi betétet helyez el egy svájci pénzügyintézetnél. Ez a pénzügyintézet gyakorlatilag az ügyfél nevében, ám annak kizárólagos kockázatára fekteti be a meghatározott összeget, az elért hozamok után pedig kizárólag a bank jutalékát kell kifizetnie. Az adó kikerülése mellett ráadásul teljes névtelenséget élvez, hiszen a svájci bank az, amelyik a pénzeket mozgatja, így nagyon nehezen lekövethető a vagyon tulajdonosi háttere. Az illető pedig, aki a megbízásokat adja a svájci bankoknak, nemcsak egy konkrét személy lehet, hanem például egy offshore cég is, melynek tulajdonosai a fent említett tranzakciókból származó jövedelmeik után csak az adóparadicsom ala-

csony adókulcsainak megfelelően adóznak, több országot is megkárosítva ezzel (Portfolio, 2016c).

Érdemes megemlékezni a Kajmán-szigeteken található vagyonról is, mert az egyének az ottani adóparadicsomokat kissé eltérő mechanizmus alapján használják. A Kajmán-szigeteken bejegyzett alapok többsége hedge fund¹⁹ vagy magántőkealap. Ezen alapok részesedéseit azonban gyakran közvetlenül értékesítik a befektetők, és nem kerülnek szétosztásra a svájci és egyéb bankok által. Tekintettel arra, hogy a hedge fund befektetési jegyeket nem a kötelezettséget vállaló bankok menedzselik, nagyon nehéz mérni, hogy valójában mekkora alapokról is van szó. Az egyesült államokbeli megtakarítók számára a kajmán hedge fundokba való közvetlen befektetés nagyjából az adókijátszás ugyanazon lehetőségét kínálja, mint a svájci számlákon keresztüli luxemburgi befektetések. Az adóbevallások kitöltése során az adófizetők választhatnak, hogy bevallják-e az így szerzett jövedelmet, vagy sem, hiszen a Kajmán-szigetek és az IRS²⁰ között nincs automatikus információcsere.

KÖVETKEZTETÉSEK

A fentiek alapján látható, hogy az offshore kifejezés jelentéstartalma sokkal árnyaltabb, mint ahogyan a köztudatban él. Egyrészt az offshore-jelenség kihasználásával a kormányzatok kezébe újabb gazdaságpolitikai eszközök kerülhetnek. A nemzetközi tőkepiaci tranzakciók esetében az onshore és offshore státusz elkülönülése mindössze a tőkepiacokhoz való fokozatos hozzáférés egyes szintjeit különíti el. Erre szolgál kitűnő példa gyanánt a második részben ismertetett panda kötvények kibocsátása.

Másrészt, adóoptimalizálás esetében az offshore társaságok használata jogilag, de etikailag sem kérdőjelezhető meg. Ezzel egyidejűleg különösen fontos hangsúlyozni, hogy amennyiben az offshore státusz választásának szempontja az adófizetés teljes elkerülése, és a tiltott vagy be nem jelentett tulajdonszerzések elpalástolása a cél, ebben az esetben a joggal való visszaélés és a rosszhiszeműség egyaránt feltételezhető. Ilyen esetekben joggal várható el az állam, valamint a nemzetközi közösség részéről, hogy a kellő szigorral lépjen fel e jelenséggel szemben.

Végül, de nem utolsósorban fontos azt kiemelni, hogy az offshore társaságok működése – az anonimitás miatt – pénzmosásra is felhasználható. A pénzmosás pedig a nemzetközi bűnszervezetek és a terrorizmus finanszírozásának egyik fő eszköze.

JEGYZETEK

¹ Meg kell jegyezni, hogy az EP magyar nyelvű jelentésében az 1 trillió euró összeg szerepel, azonban összevetve az angol szövegváltozattal, kitűnik, hogy rosszul fordították.

² 2016 április elején derült fény arra a tényre, hogy a Mossack Fonseca panamai ügyvédi irodától egy ismeretlen hatalmas mennyiségű adatot adott át a német *Süddeutsche Zeitung*nak, melyet oknyomozó újságírók nemzetközi hálózata dolgozott fel. Az ügyvédi iroda közel 200 céget jegyeztetett be offshore helyszíneken, az ügy kirobbanását követően több miniszterelnök és miniszter is lemondásra vagy magyarázkodásra kényszerült.

³ A kezdeti nyilvános kibocsátások háttéréről bővebben lásd Kecskés–Halász, 2013:566.

- ⁴ A szuverén kötvényeket nem szabad összetéveszteni a szuverén alapokkal. Bővebben lásd Kecskés, 2016a:151–169.
- ⁵ A panda és dim sum kötvényhez hasonlóan a különbözően devizanemekben az adott nemzeti valuta piacán a külföldiek által kibocsátott kötvények más-más elnevezést kapnak. Így az ausztrál dollárban (AUD) jegyzett ilyen értékpapírok (denomiáltak) a kenguru kötvények. A kanadai dollár (CAD) esetében ez a juhar kötvény, míg japán jen (YEN) kibocsátására a szamuráj kötvény a jellemző. A szamuráj kötvénynek két fajtája van: az egyik, ha a japán piacon a külföldiek zárt körű kötvénykibocsátást hajtanak végre, akkor az a shibosai kötvény elnevezést kapja. A másik típusú japán kötvény, ha államok bocsátanak ki ilyen módon kötvényt, az a sógun kötvény. Az USA-dollárban (USD) jegyzett ilyen típusú kötvények a yankee értékpapírok. A Londonban nem angol kibocsátók által kibocsátott angol fontban (GBP) denominált kötvény a bulldog kötvény. Az Orosz Föderációban orosz rubelben nem oroszok által kibocsátott kötvény a matryoska kötvény. A Dél-Koreában a külföldiek által kibocsátott kötvényeknek két típusa létezik. Ha dél-koreai wonban (KRW) kerül kötvénykibocsátásra, akkor kimchi kötvényről beszélhetünk, ha nem dél-koreai wonban kerül a dél koreai piacra a külföldi kibocsátó értékpapírja, akkor pedig formosa kötvényről beszélünk.
- ⁶ A kockázatéhség vagy más néven risk-on üzemmód a pénzügyi piacokon azt jelenti, hogy a befektetők kockázatos eszközök felé történő portfólió-újraelosztása történik. Ilyen időszakban a feljövő piaci részvények és kötvényeket a magas hozamú (high yield) kötvényeket és a fejlett piaci magasabb kockázatú (pénzügyi szektor, technológiai szektor képviselői) részvényeket vásárolják. Ekkor a fejlett piaci kötvényeket, az úgynevezett menekülővalutákat (USD, CHF) és a menekülőeszközöket (arany, ezüst, bitcoin) pedig csökkentik a portfóliójukban. A kockázatkerülés vagy risk-off üzemmód esetében a fenti portfólió-átrendezés éppen fordított irányban történik.
- ⁷ Az UBO az angol „Ultimate Beneficial Ownership” kifejezés rövidítése. A „Beneficial Ownership” kifejezést hagyományosan pénzmosásellenes kontextusban használták. Az UBO kifejezésben az a felismerés tükröződik vissza, hogy az a személy, akinek a nevében bankszámla nyílik, nem szükségszerűen egyezik meg azzal a személlyel, aki végül a pénzügyi alapokat irányítja, ellenőrzi, vagy aki végül az ilyen alapok jogosultja lesz. A pénzmosás egyéb kérdéseiről bővebben lásd Zéman–Lukács–Túróczy, 2015:388–400.
- ⁸ Barack Obama 2008-ban a Kajmán-szigeteken található Ugland House-zal példálózott az adóelkerülésről: „Van egy épület a Kajmán-szigeteken, amely több mint 12 000 irodaépületnek ad otthont. Ez vagy a legnagyobb épület a világon, vagy a legnagyobb adócsalás, és azt hiszem, tudjuk, melyik a kettő közül.” 2012-ben már 19 000 vállalatnak volt székhelye a Ugland House.
- ⁹ A mai értelemben vett „trust” a kora angol történelemben nyúlik vissza. Amikor egy nemesembert vagy egy lovagot háborúba küldtek, vagy keresztesként harcolt, a föld és a tulajdon kezelése egy hűséges jó baráttra vagy harmadik félre szállt, akiben megvolt a bizalom (innen az elnevezés), hogy azt a kijelölt kedvezményezett hasznára kezelje. Ha az eredeti tulajdonos elhunyt a csatában, vagy cselekvőképtelenné vált, akkor a vagyonkezelő („trustee”), a barát, aki kezeli és igazgatja a vagyont, biztosította a tulajdonos akaratának megvalósulását. Ez lett a vagyonkezelői szerződések alapja. A magyar jogban csak az új Polgári törvénykönyv hatálybalépésével jelent meg a tulajdonosi és a döntési pozíciók szétválasztásának intézményi lehetősége.
- ¹⁰ Lásd UK businesses call for clarity over tax avoidance vs. tax planning, www.bdo.co.uk/press/uk-businesses-call-for-clarity-over-tax-avoidance-vs.-tax-planning.
- ¹¹ Nyikos, 1998, idézi Molnár, 2011.
- ¹² Richard Murphy (1958–) mérlegképes könyvelő és közgazdász. A *Guardian* szegénységellenes aktivistaként és adószakértőként jellemezte. A City University, London nemzetközi politikaigazdaságtan-gyakorlatának professzora, az Egyesült Királyság Tax Research intézetének igazgatója, a Cambridge Econometrics ügyvezető igazgatója.
- ¹³ Lásd Az Európai Unió Bíróságának 1988. július 2-án hozott ítélete a Direct Cosmetics Ltd. és Loughtons Photographs Ltd. kontra Commissioners of Customs and Excise 138. és 139/86. sz. egyesített ügyekben.
- ¹⁴ A Tanács 1967. április 11-i 67/228/EKG irányelve.
- ¹⁵ Lásd a Tanács 2006/69/EK irányelve, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32006L0069#ntr3-L_2006221HU.01000901-E0003.
- ¹⁶ Földes, 1988, idézi Sólyom, 2015:56

- ¹⁷ Lásd Szilovics, 2015, idézi Sólyom, 2015:62.
- ¹⁸ www.un.org/en/sc/ctc/ (Letöltés: 2016. május 15.).
- ¹⁹ Félrevezető lehet a fedezeti alapokként történő magyarra fordításuk. A hedge fundok olyan speciális befektetési alapok, melyek igen magas kockázatokat vállalnak fel különböző piacokon, a legkülönbözőbb stratégiákat folytatva.
- ²⁰ Az IRS (Internal Revenue Service) az Egyesült Államok adóbeszedésért, valamint az adójog kikényszerítéséért felelős állami szervezete.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Angell, Montgomery B. (1938): Tax Evasion and Tax Avoidance. *Columbia Law Review*, vol. 38, no. 1., <https://doi.org/10.2307/1116551>.
- Australian Government Australian Taxation Office (2016): *Tax planning*. www.ato.gov.au/general/tax-planning/.
- Érsek Gábor (2013): *Az adózással kapcsolatos bűncselekmények*. Szakdolgozat, Miskolc.
- Gál István László (2013): *Bejelentés vagy feljelentés?* Penta Unió, Pécs.
- Földes Gábor (1988): *Az adójog határai*. Kandidátusi értekezés, Budapest.
- Hüttl, Pia – Leandro, Alvaro (2016): The implications of the Panama Papers. *Bruegel*, April 18, <http://bruegel.org/2016/04/the-implications-of-the-panama-papers/>.
- Jogi Fórum (2013): Az agresszív adótervezés célja az adóelkerülés – Börtönnel fenyegeti az adóhatóság a híreségeket? – A nemzetközi trendekről. *Jogi Fórum*, www.jogiforum.hu/hirek/29971.
- Kecskés András (2012): A kezdeti nyilvános részvénykibocsátások árfolyam-stabilizációjának jogi szabályozása. *Magyar Jog*, 56. évf., 10. sz.
- Kecskés András (2016a): A szuverén alapok jogi háttere és nemzetgazdasági szerepvállalása. *Pro Futuro*, 6. évf., 2. sz.
- Kecskés András (2016b): Kihívások az árnyékbankrendszer jogi szabályozásában. *Miskolci Jogi Szemle*, 11. évf., 2. sz.
- Kecskés, András – Halász, Vendel (2013): *Stock Corporations. A Guide to Initial Public Offerings, Corporate Governance and Hostile Takeovers*. HVG-Orac, Budapest–Bécs.
- Kiss László (1993): Adóparadicsomok – Offshore cégek, nemzetközi adótervezés. In: *Offshore cégek, adóparadicsomok*. Co-Nex-Training Bt., Budapest.
- Kolta Ádám (2010): *Adócsalás fajtái és az adócsalás elleni küzdelem hazai és nemzetközi tapasztalatai*. Sopron.
- Kovács Krisztián (2014): Újlengyeli fűrotornyok, offshore és a csoportfinanszírozás. In: *Jogi tanulmányok tehetségek tollából*. Szerk. Pogácsás Anett et al., Pázmány Press, Budapest.
- Költségvetési Ellenőrző Bizottság (2013): *Jelentés az adócsalás, az adóelkerülés és az adóparadicsomok elleni küzdelemről*. www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0162+0+DOC+XML+V0//HU.
- Layman, Brother (2011): *Az offshore halála*. HVG Kiadó, Budapest.
- Lentner Csaba – Szegedi Krisztina – Tatay Tibor (2015): A központi bankok társadalmi felelőssége. *Vezetéstudomány*, 46. évf., 9–10. sz.
- Molnár Gábor Miklós (2011): *Az adócsalás*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Nyikos Eszter (1998): Adóminimalizálás és bűncselekmény az adójogban: az adókikerülés és az adókijátszás határterületei. *Collega*, 10. sz., 60.
- OECD (2012): *Fighting tax evasion*. www.oecd.org/ctp/fightingtaxevasion.htm.
- Offshore Apocalypse (2012) *The Collapse of the Tax Haven Industry. What Does the Future Hold?* An Oracle.
- Patyi Adrienn (2012): Az áfa-adónemre elkövetett adócsalás egyes elkövetési magatartása. *Jogi Fórum*, www.jogiforum.hu/publikaciok/463
- Pitti Zoltán (2002): A hazai gazdaság teljesítményeinek tulajdonosfüggő jellemzői (1996–2000). Az offshore típusú vállalkozások a nemzetközi gyakorlatban és a hazai gazdasági környezetben. *Európai Tükör*, 84, MH ISM, Budapest.

- Portfolio (2016a): A panda esete a dim summal. *Portfolio*, www.portfolio.hu/gazdasag/a_panda_esete_a_dim_summal.228373.html
- Portfolio (2016b): Kiszámoltuk mennyire drága Magyarországnak az új juankötvény. *Portfolio*, www.portfolio.hu/deviza_kotveny/allampapirpiac/kiszamoluk_mennyire_draga_magyarorszag_nak_az_uj_juankotveny.230401.html.
- Portfolio (2016c): Világméretű hajtóvadászatot indíthat be a Panama-ügy. *Portfolio*, www.portfolio.hu/gazdasag/adozas/vilagmeretu_hajtovasadaszatot_indithat_be_a_panama_ugy.230540.html.
- Sólyom Borbála (2015): *Az adócsalás és az adókihkerülés elleni harc az Európai Unióban az általános forgalmi adózás területén, különös tekintettel az Európai Bíróság joggyakorlatára*. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.
- Smith, Carl R. (1959): Taxes. *The Tax Magazine*, vol. 37, no. 7.
- Szilovics Csaba (2015): *Csalás és jogkihkerülés az adójogban*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Tax Justice Network (2012): *The Price of Offshore Revisited – Press Release*. www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/The_Price_of_Offshore_Revisited_Presser_120722.pdf
- Zéman Zoltán – Lukács János – Túróczi Imre (2015): A pénzmosás megjelenése a gazdaságban. *Polgári Szemle*, 11. évf., 4–6. sz.
- Zéman Zoltán – Lukács János – Bárczi Judit (2015): A pénzmosás kialakulásának összefüggései. *Controller Info*, 3. évf., 4. sz. 42–46.
- Zucman, Gabriel (2013): The Missing Wealth of Nations: Are Europe and the U.S Net Debtors or Net Creditors? *Quarterly Journal of Economics*, vol. 128, no. 1., <https://doi.org/10.1093/qje/qjt012>.